

PETŐFI SÁNDOR.

I.

Petőfi minden ízében bohéme, királya a nyugtalan vándor-bohémeknek, kiben a Tinódiak, Balassik kósza ösztöne újra éledt. «Költeményeinek keletéből meg lehetne tanulni Magyarország földrajzát!» Innen van, hogy szereti mindazt, a miben bármely elemét találja fel e kóbor kedvnek, hányt-vetett szabad életnek. Barabás cigányait vonzón rajzolja s szeretettel hevül a betyárromantikáért. Gyakran megüdvözüli a vándorfelhőket, «lelki rokonait», melyek mindig új s új alakot váltanak. Részvétellel nézi a fázó, éhező farkasokat, de megnyugtatja, hogy szabadok. Szinte haragszik a Tisza-szabályozásért, mely szárnyát szegte a folyó regényes kalandozásainak. Még az *Erdei lak* népének életében is megérzi a szabadság tiszta levegőjét. Ezzel szemben a nyárspolgári erényeket természetesen nem tartja nagy tiszteletben. A takarékoskosságot csak «pénz fogyatán» fogadja meg; mikor pénze jön: «hegyen-völgyön lakodalom». A türelem a «szamarak s birkák dicső erénye»; a rendes élet megölné: költő, tehát «költőileg kell végig rohannia az életúton». Aztán az az ostoba falusi nép! A buzáról, gyapjúról krumpli-árakról fecsegő táti s «még az irodalomról is beszélő mámi, kinek könyvtára díszé Szigvárt, Kártigám!» A józanságot annyira prózainak tartja, hogy ha már az életben nem lehetett, költeményeiben kellett korhelylyé válnia. Ha nem csalódunk, Tompával történt meghasonlásának egyebeken kívül lélektani oka is éppen az, hogy több nyárspolgári vonásra bukkant a nyugodt életű költőben. «A ki Gömörben jár, el ne mulasztja Murány omladékait megnézni, de magával ne vigye Tompa Mihályt,

mert ő aludni fog és hortyogni, aludni és hortyogni . . . s e hortyogást még koporsótokban a föld alatt is hallani fogjátok, hallani az örökkévalóságon keresztül!» (*Uti rajzok.*)

Az ilyen élet és világnézet mindenesetre érdekesebb, mint az ú. n. «okos», mértékletes, önmegtartóztató. Több s izgékonnyabb tápot ad képzelünknek. Petőfivel szemben azonban — s ez még kivételesebb — az erkölcsi szempontnak is különös szerencséje van. Ha a fiatal lélek vágyón nézi könnyelműségét, a komoly nevelő rámutat a mozzanatra, melyben költőnk szüleit pénzzel segíti nyomorában. Ha az akadémikus hálátlanak bélyegzi Vörösmartyval szemben: az elvek embere duzzadó önérzettel figyelmeztet elvei szentségére. Szeles, megbizhatlan a barátságban? Aranyhoz állandóan szeretettel ragaszkodott. Öntelt volt? Kevély? Fennhéjázó? Első sietett megosztani dicsőségét költőtársával. Csapodár a szerelemben? Tűnő érzései költői ábrándok valának; igazi szerelméhez «élte végéig» hű maradt. Tivornyázó? Csak költeményeiben. Az életben szinte túlzott mértékletesség jellemzé. Rossz diák volt? Csak tréfa. A valóságban «diligenter frequentálta» iskoláit s magánszorgalomból tanult meg három nyelvet. És megszólal a sovén nemzeti érzés: «Szerethette-e valaki szilajabban hazáját?» «A világszabadságról álmodozott.» felel a socialista. Petőfiben így ifjú és agg, férfi és nő, csélcsap fiatalosság és szemüveges erkölcsi látás, sovén érzés és socialismus egyképpen támpontot talál, hogy valami tiszteletreméltóra hivatkozzék benne. Egyénisége dús asztalt terít, melyen együtt lakomázik a legkülönbözőbb izlés s a sok színű közönség végül lelkes köszöntőben ünnepli a vendéglátót.

Vegyük hozzá, hogy a bohémének inkább erényei voltak meg benne, mint gyöngeségei. A végletek embere, de — ha lehet e kifejezést használni — a becsületes végletek. Végletekig megy a barátságban: Aranyt nagyobbnak mondja önmagánál; végletekig a szerelemben: egész pályáján, minden körülmények között, szökét, barnát egyaránt szeret. A szerelemben sem a polgári szerelem az övé: egyszer egy ravatalon fekvő lányt szeret meg, máskor a színpadi kullisszák mögül éjjel sietne a paphoz, végül egy várkastély lányát úgyszólván megszőkteti. Végletekig megy a demo-

eratiában: a Battyáni és Károlyi grófnőkhöz, sőt a Teleky Sándorhoz írt verseket is kihagyja gyűjteményéből. Végletes a gyűlöletben: a köztársaság megalapítását akasztáson kezdené. Végletekig megy vonzalmában a színészethez: teljes kudarcza után is visszasírja; végletes a színi bírálatban s a költőkről mondott ítéletében: Goethe szíve «békasó» s Beranger «a világ legnagyobb költője»; végletekig megy a szabadságszeretethez: meghal érte.

Lángelmével párosulva e tulajdonok szokatlan fényt nyerne: varázserejük van. A közönséges ember szereti a különczködést, bizarrt, rendkívülit, ha érdekeit nem látja veszélyeztetve vele. Képzelve kedvelt hőst teleaggatja lehetetlen vonásokkal — a saját gyönyörűségére. Petőfi életének érdekességével s halálának rendkívüliségével fenséges tűzijátékot gyűjtött ugyan a képzeletnek: de még ez nem volt elég. A halál, bármily szép is: befejezett. Képzelmünk tovább akarta a játékot, elhurcolta a költőt Szibériába, majd — az életében oly sokat bujdosót — bujdosóvá tette halála után is. De a költő ez egyszer okosabb volt, mint a más ürméből kéjt ivó nyárspolgári phantasia óhajta: nem jött vissza a tapsra s kihívásra. A «vég» azonban így is megnyugtatóan «érdekes» volt, «mert megjósolá». S Petőfi születésének egy ideig vitás körülményével, kalandos életével, szokatlan életnézetével s nagyszerű halálával ekkép egyaránt fészket ver az érdeklődésben.

De figyelemre méltó, hogy költőnk végletes tulajdonságai mellett is alapjában egészséges lélek. Alig van nagyobb lyrai költő, kinek lelke «rokon ne lenne a pokollal». Egyes életíróknak sok szellemességét emésztette fel nagy emberek hibáinak palástolása, vagy mentegeteése. Mennyit mosták Heine szennyeseit, Byron szilaj baklövéseit! Ékes magyarázatok sietnek igazolására Leopardi pártos világnézetének; gyámolítják Csokonai könnyelműségét; szépítgetik Baudelaire és Verlaine kóros tobzódásait; enyhítik Poe förtelmes életét. Petőfi nem szorul védőügyvédre. Bármily rendkívüli is élete, kiemelkedőbb mozzanatai mégis beleillenek az átlag polgárerkölcsi felfogás kereteibe. A mit a kóbor diák mulasztott, jóvá teszi benne az autodidakta s végre is megbiztató állást töltve be, házas étellel végződnek szerelmei. Egészséges a humora, tréfája, lelkessége;

szeplőtlen a szerelme, meghitt a barátsága ; és bár kivételes, de ép honszerelme. S költészetében még egészségesebb. A «szentegyházba» lépve sok különczködését künnfelejté ; «hóbortos» eredetiségei lehámlottak a múzsa csókjára.

S mily bátor volt életben, költészetben egyaránt ! A hol mindegyikünk meggörbed, ő mint katona is sugár, pánczélos, törhetetlen. A tömegemberre mi sem hat annyira, mint a koczkáztató bátorság, mert a legkeményebbünkben is szunnyad valami a szófogadó «jó» fiúból, a ványadt fogú bestiából, ki érzi satnyaságát. Már a dajka szabályozza csemetekorunk étrendjét s szoktat az akaratlansághoz. A gyerkőcz egyebet sem hall a «nem szabad»-nál ; a nevelő erkölcsi leczkéiből engedelmisség a tanúsága a sihedernek ; az ifjúnak dicséret jutalmazza simulékonyságát, az élet okosnak mondja engedékenységét s a föllebbvaló «jó modor»-nak dicséri szolgálai alázatát. Egész nevelésünk az egyéni akarat megfojtására tör s az «állatot» addig veri bennünk, míg az ember is velepusztul. S lesz belőlünk «jó lélek», türelmes báránka, lapuló, húnyszerű, békés ember. Annál meglepőbb, ha találkozik aztán egy Petőfi, a ki a szelidítések daczára is ki meri mondani a súlyos szót : «akarom». A kit nem lánczol a «mit szól hozzá a világ?» Kit nem nyom tekintélytisztelet, de lázadón, tüntetön dörgi el nézeteit a megszeppent hatalomnak. Klapkának így ír : «Hadügyminiszter Úr ! Ön nem tartotta elegendőnek az én becsületszavamat bizonyos dologban ; ön föltette rólam, hogy kineveztetés nélkül viselem az őrnagyi ruhát ; ön csak orvosi bizonyítvány mellett akart szabadságra bocsátani s ön megtiltotta, hogy ne írjak stb. Uram ! Ezek oly dolgok, a melyekért békés időben személyes elégtételre hívtam volna s tán lelöttem volna önt, mint a verebet, mert én meglehetősen lövök ; most azonban, miután nem magunkkal, hanem az ellenséggel kell küzdenünk, választottam a második utat, melyre hazafiságom ösztönzött, némán szerényen ott hagytam azon hadsereget, melynek minisztere nem hisz saját tisztjeinek becsületszavában, holott pedig az elfogott s varzgelb tiszték becsületszava is érvenyes.» Hogy igaza van-e ? Lényegtelen. Tapsolunk a bátorságnak, mely mögött az önérzetes meggyőződés ily duzzadó ereje érzik.

S ne feledjük, hogy e tulajdonok szokatlan fokú őszinte-

ség rámájába foglalvák. Nem azért őszinte, mert mindent úgy beszél el, mint megtörtént, de mert mit sem hallgat el a történetekből. Fia születéséről és szülői haláláról, nélkülözéseiről és multságairól épp oly megbízhatóan értesít, mint a hogyan elmondja, kit ostromol szerelmével, ki csalta meg, ki gátolja házasságát. Ha más költő ekkép ajánlhatja könyvét az olvasónak: «íme, nemesebb föllángolásaim gyűjteménye», ő e szavakkal mutathat könyvére: «íme, életem». Nemcsak életét, halálát is előre elbeszélte. Megadatott neki a vates látása, szeme előtt széthull a jövődő függőnye s világosan nézi a forradalmat, halálát, dicsőségét; sejtése eleve föltüzi fejfájára sötét lobogónak az eldobott özvegyi fátyolt.

De nem minden mezetlen test gyönyöre a szemnek; a lélek is csak úgy szép őszinteségében, ha olyan, mint az övé. Petőfi leplezetlen nyíltságában kiválóan szeretetreméltó. Rossz, de jellemző kifejezést használva: minden jól áll neki Látszólag jelentéktelen dolgokat érdekessé varázsol előadásmódja eredetisége; egyénisége rokonszenves taglejtéssel mintegy kihajol költeményeiből. Képzelve vizében gyöngygyé nemesedik a kavics, mint Eldorádóban. Költői egyénisége egészében olyan, mint emberi valója: megragadó, egyetlen, évszázadok speciális terméke. Költőbarátja Arany öregen született; ő fiatalon halt meg s fiatalon él el-jövődő nemzedékek emlékezetében. Ifjúságunk nevelője; eszménye; aggkorunknak a multból visszacsillámló szép emléké-álma. «Nem ismerek nálam nemesebb gondolkodási embert», mondá magáról s valóban úgy érezzük, hogy ha Mőrosz helyzetébe kerül, életünket örömmel teszszük kezébe. Vannak ismerőseink, kikkel naponként találkozunk. Szomszédaink, kiknek sorsa érdekel. Futó pajtásaink, kiknek mindig van mosolya számunkra. Mik ők hozzá képest? Petőfi kilép a multból s közelebb jó szívünkhöz mindannyiuknál, kikkel együtt élünk. A hú barát ő, a ki nem csal meg bennünket. A makulátlan, a ki mellett jobbak leszünk. A gyöngéd. A tiszta. A nagy Költőember! Hányszor vonatkoztattak rá Dante Statiusának óhaját: «Óh, ha akkor élhettem volna, mikor Vergil, még szívesen vezekelnék egy évet e helyen!» Emerson is eladta volna mindenét, hogy útra kelhessen, ha valami bűvös mágnes rámutat a házra, a hol a nagy

ember lakik. Eldobva mai életünk kényelmét, találmányok kincsét, tudásunk összegét: ki ne kívánczozott volna vissza Petőfi hevülő századába, hogy a génusz lángja közvetlen sugarazza be lelkét?

II.

Petőfi költői pályáját 1842-től szokás számítani. Így óhajtotta ezt a költő is, ki az előző évek verseit kihagyta gyűjteményéből s ugyancsak boszankodott, mikor a pápai Képző Társulat «Tavaszi» cz. zsebkönyvében «szives volt egykori iskolai gyakorlatait saját neve alatt odaiktatni.» «Fogadja alázatos köszönetemet a tisztelt társaság e lovasias, gyöngéd tettéért» — írja gúnnyal — «irántai hála-ból a Tavasz második füzetébe majd összeszedem katonakoromból megmaradt alexandrinus verseimet; úgy hiszem, szivesen veendi a t. társ., miután azok még rosszab-bak, mint melyek most jelentek meg». (P. Divatlap 1845 január 16).

A költő önbírálatára helyes volt. «Zsengéi» Csokonai, Vörösmarty és Bajza hatása alatt «szerkesztett» versek, «küzdő gerjedelmek, fény, homály, csapongó vágyak és remények tarka serege». De ha a költő szempontja jogosan tagadta meg őket, nem méltatlanok az irodalomtörténet figyelmére. Mathisson és Bajza hatása ugyanis nagyrészt külső: az akkor divatos fénytelen szólásokban s a styl modorosságában nyilvánul. A versek alaphangulatát: a fájó «kesergést» a kóbor költő-diák nem tőlük, hanem a «kegytelen végzet»-től örökölte. Nyomorát ugyan még nem találja elég költőinek, hogy egész költemény tárgya lehessen; a szerelmi és baráti dalok egy-egy verssora azonban észrevétlenül is intim panaszra nyitja ajkát s árulón zokogja ki a vallomást, hogy könnyeit insége buggyantotta szemébe. A költő alig 15 éves s már «keserves sors»-ról beszél, melyet csak Emma gyöngé karja feledtet. Majd Petrics Somát biztatja:

Zengj! Ha dús volnék, aranyat fizetnék
 Böven én neked dalodért; *de sorsom*
Nem kegyel. Csak vers, mit az árva ifju
 Nyerhete tőle.

E jól gördülő sapphói sorok után 17 éves korában jambusban «nyögel a panasz kesergő ajakán», mert hiába! «nem lágyul a vad végezet!» Az efféle elégikus hangokat az életírók adatai bőségesen magyarázzák s így indokolásuk helyett figyeljünk egy másik hangra, mely élénkebben üti meg a fület s biztatóbban csendül. A 17 éves költő «Az őrágyhoz» cz. költeményben fogadalmat tesz a «durva faalkotmánynak», hogy sohasem feledi, mert «leggyönyörűbb álmit kebelén álmodozá, mikor az inség éje boronga körüle». Egy másik költeményben (Dalforrás) üres hordóhoz vágja lantját, mire a hordó, mely telten néma volt, «felhangzott». S a tanuság? A költő is csak üres gyomorral énekelhet ihletetlen.

Éhezni kell, éhezni hát
Ki költő lenni vágy;
Éheztem én is — s folyt a dal
S enyém a myrtuság.

Íme a későbbi Petőfi bátor álmainak s életfentartó humorának első gyügyögése, mely már is fölényesen kaczag bele sorsa disharmoniájába. Tudjuk, hogy pályáján «leend ok sírni még», de aggodalomra nincs ok. Elszánt ifjúval van dolgunk, ki már 1839-ben fitymálva vágja oda a dystichont:

Hasztalanul vágyasz vad sors kinozni, nem érzem.
Nincs szivem. A haza s a lányka s barátoknak adám.

Hathatós rajzát kellene adni költőnk nélkülözéseinek, hogy kellően felbecsülhessük a lelki erőt, mely «az ölü vad kinok örömtelen ifjával» oly merész szökeléssel iramodik át a melancholia süppedékein. Ha ismerte volna Goethe «Memento»-ját:

Kannst dem Schicksal widerstehen
Aber manchmal gibt es Schläge;
Will's nicht aus dem Wege gehen,
Ei! so geh du aus dem Wege, —

bizonyára újabb lendületet vett volna ellenszenve a német költő iránt. A ki «inkább betöri fejét, sem hogy meghajtsa derekát» (S. K. emlékkönyvébe) életbölcseletének könyvéből már 18 éves korában kitépte a meghunyászkodás lapját. «Bár toronynyá nő a hullám . . .

Mit nekem hab, mit nekem vész,
 Én nem félem haragát;
 Kebelemnek pusztaságát
 Száz vihar rohanja át.

E sorok «Zivatar» cz. verséből valók s jelentőségüket emeli, hogy egy évvel később, 1842-ben ismétlődnek «Bujdosó» cz. átdolgozott költeményében.

E fogyatékos szemelvények is alkalmat adnak a következő pár megjegyzésre. Petőfi zsengei és későbbi költeményei között látható kapcsot képeznek a közös vonások. A vergődő diákpoeéta ereje mondhatlan nyomorában sem lankad; kemény ágyát színes álmok selyme takarja: a jövődjő jólét, fény, dicsőség. Fel-fellázadó fájdalmai tüzét már ekkor oltogatja a humor aranyesője. Rongyaiban is királyfi, büszke sejdítésével annak, hogy «első rang vár rá az isten után». Szívét a «hazának, lánykának s barátnak» áldozó, (mintha csak a «szabadság, szerelem» jelszónak hallanók kezdő etudejét) s képzelmének később is ezek a mozgatói. A nagy Petőfi egy-két egyéni vonásának serkedése hallszik itt; gigászi elemek embryo alakban.

S a versek æsthetikai értéke? Említettük, hogy gyarlók s a kritika eddig követte a költő példáját: jóindulatú mosolylyal söpörte le őket a megemlékezés lapjáról. Pedig a seprűbe drágakő is akadt, csiszolatlan, parányi, de helyenként csillog s van benne valami a jövedő költőből. A költemény czíme «Örök bú» s Dunavecscn termett 1841 április 24-én. Érdemes rá, hogy figyelemmel olvassuk.

Tódul a felleg; barna éjbe vonja
 A látkört, búsul a sötét vidék.
 Sötét e szív is, hű szerelmem honja,
 Reá a bú gyászfátyla szöveték.

Nem birva terhét, a felhő könnyekre
 Fakad s a rózsa gyűjti gyöngyeit.
 Megtelt e szív is, könnyeim peregve
 Áztatják arczom hervadt díszzeit.

Szinekkal tarka ékesen szívárvány
 Ragyog keletről, szép derű jele
 Borúm örök, hajh, lánykám nem mosolyg rám
 Szívárványként, hogy földerítene.

A nyelv még Bajza iskolájának szinehagyott szólamán épül s a spondeusoktól görnyedő sorok lomhán vánszorognak a megkötött formában. A képeket azonban a nagy költő leltára adja s érdekes mefigyelni a művészi eljárást, melyet szerkesztésök szemléltet. Hasonlat és hasonlított párhuzamosan vonulnak végig a három versszakon. A három hasonlat azonban nem külön tőből fakad: egyből hajt ki s ezért *fejlődő*, mint maga a gondolat. A fokozat ez: felleg, eső, szivárvány = bú, könnyek, mosoly. Közben a kép mindkét fokozatának egy-egy tagja van még: a sötét *szív* olyan, mint a búsuló *vidék* s az *arcz hervadt dísz*e könnytől harmatoz, mint esőgyöngygel ékes *őszi rózs*a. (Épségét rontja a képnek, hogy nem osztatlan: a szív előbb vidékhez, majd felhőhöz hasonló.) Az utolsó versszak erejének fokozására a költő a hasonlatba ellentétet lop bele, mely azzal kíván hatni, hogy a logikai sorrend parallel folyását megtöri: a sötét vidékre vigasztaló a szivárvány ragyogása; a szív boruja hajh! örök, nincs derítő mosolya. A költői stylusnak e módja ma kissé elnyűtt: mintegy előre látjuk a tetőt, melyet a költő az épületre rak. A mult század olvasójára azonban e fejlesztés még frissen hatott s Petőfi gyakran él vele. Hogy határozottabb legyen e megjegyzések értelme, idézünk egy másik költeményt, melyet a költő 1845-ben írt. A két költemény szerkezetének vizsgálata itt szemmel láthatólag érzékelteti, hogy az «Örök bú» cz. versben a 18 éves költő, hogy nő fel az érettebb művészhez.

A letarlott, megsárgult vidéken
Szomorúan ül az őszi köd . . .
Mult időmnek szomorú emléke
Őszi ködként ül szívem fölött.

Feljön a nap fényes arczatja
És eloszlik a szomorú köd . . .
Fényes arczod megláttam leányka
S világosabb lett szívem fölött.

Óh de lányka, úgy ne tégy, mint a nap,
Mely azért veré el a ködöt,
Csak azért, hogy tisztán lássék: milyen
Hervadás van a világ fölött.

A két költemény szerkezete azonos s az utóbbinál csak a végső versszakban érzünk zökkenőt. A költő feláldozza nyelve erejét, hogy főgondolatát az utolsó sorba szoríthassa. A hasonlatban így több a fordulat, újabb, váratlanabb. A három első sor azonban vértelen, szókötése puha, nyúlós, prózának is erélytelen. Költőnk nyelvéről azonban más helyt szólunk; most csak arra törekedtünk, hogy egy-két öltéssel szorosabbra varrjuk a viszonyt, mely lantos diákunkat a nagy költőhöz fűzi.

III.

A mondottakból tévedés lenne azt következtetni, hogy költőnk «tenger mélységéből» villámszerűen bukkant ki hódító fegyverzetével. A verset élvező olvasó nem sejti, hány elszakított vers — egy-egy életétől fosztott spártai csemete — mennyi munka, könny lappang kész remekművek mögött. Petőfi gyors ugyan az alkotásban, de élte végéig fejlődik s természetes, hogy pályája elején Pegazusa, «melyen a napsugár hanyatt esik», nem minden «kövön és árkon» surran át egyforma biztossággal. Különösen a 40-es évek derekáig tűnik fel az ingadozás nem csak verselési gyakorlatában, de művészi izlésében is s ezért osztotta Gyulai két részre költőnk pályáját: 1843—46-ig s innen 1849-ig.

Lord Byron hőségének sötét vallomását Petőfi az 1842—43. évben bizvást magáévá tehetné volna: «Az életben mit sem lelék olyat, mi meggyűlöltté tenné a halált.» Ez időben írt verseinek jó részéből feltör a halálvágy siralma; a költőnek egyetlen óhajta, hogy «feküdjön minél előbb a föld alatt». Kedélye alapjában egészséges; szomjas életöszöne boldogságért eseng. De a nyomor! Az inség! «Az én életem csatatéren folyt, a szenvedések és szenvedélyek csatatéren; régi szép napok emlékei, meggyilkolt reményes halálhörgése, el nem ért vágyak gúnykaczaja s csalódások boszorkánysipításai közt dalol féltébbolyodottan műzsám, mint az elátkozott királylány az óperenciás tenger szigetében, melyet vadállatok és szörnyetegek őriznek.» E sorok nyugodtabb idők hangulatából valók, de békéjüket fölverte a kínos emlékezés.

A sors azonban csak az egyik teher, mely Petőfi vállát nyomja. Egy másik poggyász is köti léptét s ez Bajza időmértékes tanácsaitól súlyos. A fiatal költő korán megérzi, hogy lelke magyar rythmusban zengőbben érvényesül. De jó a szerkesztő úr tiszteletreméltó levele s ha már eddig is «lángérmények keltek dalszárnyon» s pattogó trocheusokban nyert üdvöt a «mámorok homálya»: most valóra válik a mértékbe vert népdal, «aligha sikerrel». Az utóbbi kifejezés költőnk leveléből való s beszédes példája, mennyire Bajzája volt ő magának már ifjabb éveiben is. Valóban, a «Távolból» nem népdal s a költemény több szó-lama a régibb költői iskola téglájából épült. De a gondolat fejlesztése, az érzelem igazsága és bensősége más Petőfié s első költeményei közül egyike a megragadóbbaknak. S ha a tétovázó ifjúkori kísérletek között is akadunk lombos fára, mely sudarával felkiváncozott a költő érettebb korába: az e korban «vágott» verseken szinte hallik a mintaképek halódása, pusztul a «rég-i istenek» varázsa s a költő mind hevesebb mozdulatokkal hántja le magáról idegen szólamok köntösét. Csakhamar elibénk áll a fiatal Petőfi, a sallang-talan, a nép fia, egyénisége gazdag kellemével. Az ab ovo lyrai költő, kinek az őszinteség volt pólyája s mezitelen lábbal lép be a költészet szentegyházába.

S milyennek látja most a világot, az embereket? Hogy hangolják lelkét az élet jelenségei? Petőfi életphilosophiája született lyrikushoz méltóképen az alanyiség superlativusa. Említettük, hogy életkörülményei siralmasan indokolják lehangoltságát. A mi másnak kedvetlenség, ború: nála pusztító fergeteggé magasodik; világyűlölet villámai égetik sebhelyessé lelkét. De egy pillanat -- s szivárvány ragyog egén. Lerázza kullancsbarátját, a nyomort s föllép a jókedv hegyére, derülten nevetve fájdalomla kísérteteit. Mondják, társaságban gyakran volt zárkozott s csak meghitt körben nyiladozott kedélye melengető varázsa. E vonás mit sem mond; közös a legtöbb nagy emberben s természetességét mélyen érzi, ki csak egy fokkal különb az átlagembernél. Hogy törí derékon kedvét ennek kalmárérzése, egy törpe szó, oktan kacaj, szószátyár döreség! Nagy ember ritkán van ott a társaságban, melyben «jelen van». Jó lelkek ilyenkor meglepetve kérdik: e bús ember írná a mulatságos

dolgokat? Kétségtelenül ő. De nem veletek volt az iráskor, a múzsa mosolya vert szikrát szellemén,

... hű vigasztalója, társa
Míg tartott hosszú, kínos bújdosása.

A vidámság magában is félszeretetreméltóság s költőnk melancholiáját igazán hamar pirosra festik a gondtalanság tündérei. Bordalaiban «érezhetjük leginkább a költő fékezhetlen jó kedvét, azt a kedélyi mámort, melyben az elmúlt évek szenvedései által lenyügözött lelke kitombolja magát örömeiben azon, hogy most kellemesebb viszonyok s jó barátok közt az élet élveinek némi birtokába jutott,» írja szerető életírója Ferenczy Zoltán. A bordalok költője valóban szikrázó, nagykedvű dalos fiú, szíinig telve hejehujás szilajsággal. Hangja felszökken a csendes tréfálózástól a dáridós ujjongásig; tort ül meghalt fájdalomak temetőhelyén; megújhodott lelkét nótázva himbálja a feledés dionysosi májordajkája. Kinek oly dúsan patakozta könnyét a nyomor és ifjonti «szerelem»; ime örömeiben is roppant, végletes.

Olyan öröm sincs
Milyen az én örömem.
Óh mikor én örülök
Keblem egy édeni kert
S rózsá e kertbe szívem.
Napsugarakkal,
Tarka lepékkel
Játszik e rózsá
S zeng körülötte
A csalogány.
És jön egy angyal
És leszakítja e rózsát
S illeti csókkal
S keblire tüzi
S véle az égbe röpül.

Igazi nagy költő mintegy finomabb érzékszerve a társadalomnak. Szeme mindannyiunkért lát. Fülének hallhatóan dobog az egyetemesség szívverése. Petőfi mélyére nézett mulatozásainknak, kihallotta kedvünket s magába szívta. Öröme a mi örömünk; vigalma a mi vigadásunk; s fokozott mértékben a negyvenes évek magyarjának sírva-vigadása, kinek egyik szeme mindég ott borong a «hon ezer

baján» s «örüljön-e, busuljon-e, nem tudja». De kétségtelen az is, hogy e magas csapongásban sok a fiatalos túlzás, nem csak az ember, a költő részéről is. A bordalok hangos költője aligha születik meg a borkedvelő Csokonai és a korában divatos borénekek ismerete nélkül. Tobzódó kedve visszahatása ugyan gyászos napoknak s magyarázza költőnk végleges természete is; de nem véletlen, hogy Petőfi pályája kezdetén anakreonkodott s «itta volna meg borát az országnak». Egyik legsikerültebb e nemű költeményében, a «Szomjas ember tünődése»-ben a compositio is Csokonai hatására utal. Petőfi bordalai azért eredetiek, gazdagok hangulatban, pajzán élcz, tréfa, humor váltakozó fegyverei költői hatásuknak. Egyik-másikban az ötlet ma már vékony erű s bágyadtnak tűnik fel: a mult század olvasója azonban élvezte őket, gyönyörködött e versek szabadosságában, fordulatosságában. Hogy a szertelen életörömök különben nem legtáplálőbb emlői költői ihletének, azt az is erősíteni látszik, hogy a bordalok harsány kaczagása a később mind eredetibbé növő költő ajkán szelid mosolylyá csöndesül. Hallottuk, hogy két Petőfi van; az egyik ott áll a Dunaparton, a gyűjtő szabadságénekes; a másik a költői ősi kert merengő vendége. (Riedl.) E megkülönböztetéshez hasonlóan már a költő ifjúságában is kettős természetre bukkanunk; az egyik a kesergő, a «halk temető morajatlan ölébe» vágyakozó; a másik az örökös dinom-dánom dalnoka, ki «él s öleli, mi élvet ad». Az irigylésre méltó ifjúság féktelensége ez s a mint nem vettük nagyon lelkünkre, mikor sirt és koporsót kért, «mélyen fekvőt a föld alatt», úgy korhelykedését se tartsuk vészthozónak. Nem vad ficzkó ő, csak amolyan «csendesesen vigadó». (L. «Tompá M.-hoz.»)

* * *

A világyülölő Petőfivel azonban még nem végeztünk. E vonására külön gyűjtemény hívja fel a figyelmet, a «Felhők», melyek úgy tetszik Byron egéről szakadtak költőnk homlokára. Petőfi a pessimismus dalnoka! Mintha a «Szent-Iván-éji álmom» Thezusát hallanók: «Tüzes jég, barna hó; hogy fér meg együtt e megférhetetlen?» Az eszményekért lángoló hérosz, az örök szerelem dallója, szabadságpredicator, nagy, boldog álmok kergetője: Manfréd

szerében? Ki fog tünni, hogy e «pessimismus» kis jajiáltásokká törpül: a gyönyörökért rohanó hősnek csak túske sebezte fel lábát s pillanatra állíthatta meg életölélő útján. Vannak itt bús, kétséges gondolatok, de éppen az a jellemző, hogy inkább gondolatok, mint érzelmek. A költő szeretné itt hagyni e fényes világot, melyen oly sok sötét foltot lát. Szeretne rengetegbe menni, a hol nem lenne senki, senki. Az ily hangulatban «az élet annyit sem ér, mint egy eltörött fazék». Reményeink csak azért szállnak, hogy a zord vadász: a való lelövöldözhesse őket.

A bánat? egy nagy óceán.
S az öröm?
Az óceán kis gyöngye. Talán
Mire felhozom, össze is töröm.

A lányszív csalárd folyó, melybe sugaraikat veték az égi csillagok . . . Ki ott mennyet keres, elnyelik a habok. A költő szíve földalatti lak; az öröm sugara csak azért pillant bele, hogy lássa a szörnyeket, mik ott tanyáznak. A föld meg fog fagyni végre, megfagyasztják a jéghideg szívek, melyek benne s beléfekszenek. Fölösleges a szemelvények folytatása. Mindenesetre csüggedt, komor hangok egy 23 éves ifjú ajkán. Rossz órák fanyar gyümölcsei. Gondolatforgácsok egy lángelme műhelyéből, miket tán maga is elvet, ha nem divatoz a világgűlölet. Mert a költő is kijózanul, ha rátekinet társaira:

Én is gyűlöltem . . . volt okom reá.
De a mióta e bitangokat
Láttam, mint vágnak Byronképeket
Azóta gyűlölségem megszakt.

Ismételnünk kell a gondolatot: Petőfi epikureizmusa és pessimismusa egy tövön fakad; fiatalos lelke végleteségén. Szíve vére hamar felforr, «mint boszorkány üstjében a bűvös víz» s gyúlt képzelete ekkor «mint meteor fut át a világon». Lelke szálfinom hangszer, néha a sors gyöngéd érintésére is sikongva rezzenő. De mint a Bordialokban sok a túlzás, itt sok az erőszakolás is. Költőnk néhol igazán «gyermekes támadásokat intéz az emberiség és világ ellen» (Gyulai), koronként dagályba, ritkán nyerseségbe csap. A Felhők gondolati költemények s Petőfi — az érzelmek hőse.

Petőfi ifjú, egészséges szemének még erős a bölcsélet szemüvege s a pessimismus nagy életszempontjai természetsszerűleg zsugorodnak össze nála egy-egy kelletlen hangulat keserű ötletévé. S fájdalmát és gyűlöletét ilyenkor vagy költőileg még ki nem alakultan, azon nyersen löki az olvasó elé, vagy — miután a futó felhőnek nyoma sem maradt, — mint a Cipruslombokban, a kimúlt fájdalomban utólag kéjeleg s mintha kiéreznék, hogy a költőnek egy füzetre valót kell kipréselnie az embergyűlöletből. Így támadnak hideg, éles reflexiók, miknek kevés az érzelmi gyökere. Jégvirágok. Ha Manfréd szól, Byron átkos élete benne sír; ha «feledni vágy»: kiáltása mint égzengés járja át idegünk. Tudjuk, hogy más vonatkozásban pár év multán «meghalni nem nehéz» Petőfinek sem, de itt jól sejtjük, hogy nem a Felhők hangja lesz hatyúdala.

S bár Petőfi költői ereje fogy, ha gyűlölet, harag béklyózza képzelmét, ha a gazdagság gögjét ostorozza, vagy demokratikus elvei mellett agitál, (Igazság alszol, E gazdag úr, Az özvegy, A férj haza jó betegen) el kell ismernünk, hogy a *Felhők*ben is sok a lángelme villanása; a rövidke versek, — megannyi finoman czizellált gondolat, — néha legmélyéből merülnek a lélek szemlélődéseinek. Költőileg különösen ott hatnak, hol az alkotás perczét nem zavarta erősebb indulat; hol az élet mulandóságán, a boldogság változásain vagy hivságán borong szelid megilletődéssel a költő képzelme. Ilyenkor még elvontabb eszméin is tapintható érzésével való közösségek s a gondolatok sötétben csillogó bölcséleti epigrammokba jegecednek. (*Mulanulóság a királyok királya*). Máskor plasztikus képet formál, melynek hangulata a lélek egy-egy finom redőjébe világít (*Itt állok a róma közepén*). vagy meleg érzelmességgel nézi messze jövőendő jelenéseit.

Szép kedvesem, ha majd az oltár mellett
 Dobog felém szerelmes kebled! . . .
 S ha majd körülünk apró gyermekek
 Mosolyganak, enyelgenek! . . .
 S ha majd fölénk a szemfedő borul
 S kivisznek s rajtunk a sír domborul . . .
 S ha majd hozzánk az unokák kijőnek
 Szép alkonyán a sárga, csendes ősznek
 S merengve nézik akáczlombjainkat,
 Miket fejfánknaál a lég halkán ingat . . .

Mintha erősen megütött hang szállna mind messzebb-távolabb, lassú zsongással csöndbe halkulón.

IV.

Petőfi a szerelemnek csaknem minden változatát megénekelte. Lantján külön hűrt kér az epedő, édes fájdalom, a pehelysúlyú lepkeszerelem, a heves, követelő vágyakozás s a szerelem boldog hymnikus elragadtatása. Hangjának különféle színeit a költő életkora s szerelme története magyarázza. S már itt meg kell jegyeznünk, hogy páratlan hatását fokozza némileg e történet romantikája. Költőnknek nem kellett Csokonai módjára technikai elrendezéssel fejleszteni szerves szerelmi történetet. Nem kellett, mint Himfynek, egy Lizává összeolvasztani különböző ideálokat. Petőfi szerelmi lyrájának nyers anyaga is kész regény, felnőtteknek való tündérmese. Árgylus-Petőfi mohón keresi Iluskáját, be-bedalol egy karcsú palota ablakán, mely nyájasan mosolyg le rá. Csakhamar tapasztalja, hogy szerenádjá lakást tévesztett s tovább bolyong. Kalandos útján végre elérkezik az «igazi»-hoz, csatát nyer a kastélyt őrző előítélet szörnyeín, elragadja imárottját s királya lesz tündérhonnak.

S a sok szerelem közül melyik ihleti művészibb hatással költőnket? A bírálók egyetemes véleménye, hogy a Szendrey Júliához írt versekben éri el lyránk eddig meg nem közelített magaslatait. A már gyermekkorában 'szerelmes költő hangszerén — mint láttuk, — előbb csak kezdő ujjakkal veri a dalt homályos ösztön, siheder-szerelem. A Csapó Etelkéhez és Mednyánszky Bertához írt vallomások még mindég éreztetik, hogy nem ez a költő igazi hangneme. Bár e versek sok költői szépséget árasztanak, Petőfi későbbi híres szerelmi költeményeihez nem mérhetők. A *Cipruslombok* inkább képzelt, mint mélyen érzett élmények visszhangjai; a *Szerelem gyöngyei* is nem forró érzések alakulata; csillámaid egy holdas, «költői» ábránd szórja e cyklusra.

A *Cipruslombok* költője elmondja, mit eddig «mint gyöngyét a tenger, rejtve tartogatott»: szerelmét, szenvedé-

sét. «Szigorú körülmény ajkát lezárta, hogy ne jöjjön titka senkinek tudtára». Etelka napos tekintete azonban mind égetőbben süt fel szívében, vallomást tesz s vigasztalást vár «nyájas feleletben». Idvességének megváltó keresztje nem adja meg a sóvárgott választ, «hiszen néma nyelvvel, kiterítve, holtan» fekszik a koporsóban. E hanggal indul a bús szerelmi gyászének. A költő 34 költeményben siratja kedvesét, kiért csak annyit tehetett, hogy «koporsóba ő tevé be tetemét». Keresi az éjnek hallgatag felében; midőn átlépi a temető küszöbét, fájdalmas kérdésekkel kopogtat a síron, melyből nincsen ébredés. Majd visszacseng fülébe a harangszó, látja a koporsót a templom előtt, hová «egykor vőlegényként jöni hitt». Csillag gyúl ki az égen, valami sejtés biztatja: nézd, Etelkéd e sugár! De vágya hasztalan hevíti: a mi fölsegítné az égbe, eltörve lajtorjája, a hit. Egyik költeményében álmát beszéli el:

Óh én nagyon borzasztót álmodám:
A földet a nap úzé, kergeté,
Kétségbeesve vágatott a föld
A mélybe le s a csillagok fölé;

Utána a nap fáradatlanul...
A végtelent keresztülnyargalák,
És végre elkezdett rohanni az
Egész rendvesztett, megbomlott világ.

És e zavarban egyre kergeté
A földet a nap s vad haragja közt
Hogy kergeté hiába, megragadt
Szilaj kezével egy nagy üstököst.

S rádobta... épen szivemen talált;
Képzeltet mint fájt e seb nekem;
De úgy mégsem fájt, mint az, a mit vert
Bennem halálad, legszebb örömem!

Az utolsó versszakban valóban «költői» a túlzás, de a többi láttatja, hogy Petőfi képzelme néha mesterien formálja a romantika anyagát. Zilált álmainak leírásában ép oly festői, mint hallucinatói rajzában. *Tizenkettőt ütött az óra* című költeményében kedvese fehér alakja jelen meg sötét szobájában, keresve elvesztett életét. A költőtől kéri:

•Nincs nálad?
Add vissza kérlek, hogyha megtaláltad.»

— «Óh, nincs az nálam.
 Meg nem találtam
 Meg nem találtam drága életed!
 De hogyha az enyém kell: ime vedd!»
 S átadni akarám
 Tulajdon éltem,
 De már a látomány
 Eltűnt az éjben.

A cyklus többi darabja változó hatással sirja el a veszteség fájdalmát; mint parton álló hajós a tengert, mely koldussá tevő, úgy nézi a költő a sirt, ott áll «mozdulatlan szoborként, a dombra szögzött szemmel». Leleményben a költemények nem gazdagok; tárgyuk a kedvesre visszaemlékező merengésben, a halál s a halál utáni egyesülés vágyában, itt-ott bágyadt panaszokban határozódik. Ha a költő lantja megpendül «a méla nyugalomban»:

Az nem az összes hangszernek zenéje,
 Egy-egy húr hangja csak, mely ketté pattan.

Az inventio vékony ere különben a tárgyban rejlik; az érzelemnek ily csekély, a képzelettel melengetett hőfoka mellett nem arathatott pompázó termést a költő dalos lelke. S érdekes megfigyelní, hogy a lohadó fájdalom alá mint gyújt új tüzet egy-egy való mozzanat felidézésével, mintha maga is érezné, hogy benyomásai halványodnak s könnye sietve kiapad. Emlékezete visszahozza a találkozás ritka alkalmait, belekapaszkodik az ismeretség gyér szálaiba, hogy ihletet szívjon, fájdalmának alapot keressen s elhitesse magával a veszteség súlyát.

— — — — —
 — — — — —
 Csak egy-két gyorsan illanó
 Tekintet volt beszédünk.

Tudod, ha hozzátok menék,
 Te mindég úgy futottál;
 De más szobából titkosan
 Rám gyakran pillantottál.

S öröm volt látnom téged ott
 Félig nyílt ajtó mellett
 Mikéntha láttam volna az
 Egészen megnyílt mennyet.

Ha távozám : az ablakból
Tekintettel utánam ;
Vélted, hogy észre nem veszem ?
Óh én mindent jól láttam. stb.

Az előbbi megfigyelést támogatja az életrajzi adat is, hogy a költő utóbb Etelke szobáját kérte el s ott írta verseit. Kereste a színhelyet, hol frissebben érinti letűnt napok emléke s a milieu is conserválja elégikus hangulatát.

A *Cipruslombokban* a korán megásott sírt inkább a költő lelki meghatottsága, mint szerelme hinti be virágai-val. A költőt lebírja bennök a résztvevő, ábrándos jó fiú, kinek ez egyetlen csillaghullás besötétíti egét. Pedig e kihunyt lánghoz hasonló egy másik, derültebb fényforrás, mely szende fényével csakhamar le is szakítja szivéről a borút: Mednyánszky Berta.

A *Szerelem gyöngyeinek* is előbb hangulatát próbáljuk vázolni: mi bennök öntudatlan; a költő öntudatos művészetének eszközeit együttesen veszszük szemügyre.

Kétségtelen, e bájos költemények mögött sem tüzel erőszakosabb szenvedély. Az ifjú költőnek csak sovány falat jutott eddig a vizontszereléből; nem csoda, ha egy nyájas szó felvillanyozza, egy tekintet hamarosan képzelgésbe ringatja. Valószínű, hogy a mint a *Cipruslombokban* nagy része van Vachot megjegyzésének: «Etelka még Petőfi felesége lehetett volna», úgy a *Szerelem gyöngyeinek* születésénél is egy mosolylyal ékes bokréta bábáskodott. Egyetlen biztató szó ezerszeres visszhanggal felel a szerelmet éhező ifjú szívből; egy napsugár virágerdőt varázsol bele; egy tekintet, «s e gyönyörre minden szó kevés». S éppen költőnk példája mutatja, hogy ábrándokkal mily sebtiben népesül be a költő lelke egyetlen dal hallatára, ha a dal a költőé. A *Szerelem gyöngyeinek* kecses szakain valami érzékiségtől ment, szűzies himpor csillog; sima soraiban egy még csak ébredő szív andalog. Gyermekek-ifjúságunk rózsás kora ez, mikor a birás vágya csöndesen szendereg s álmát nem zavarják fel bohó sóhajtásaink. Meg-megczirógat a halálvágó, mint az ifjú Leopardit s érzésünk zöldségét ép az jellemzi, hogy életadó hivatásával ellenkező végletbe szédül: a megsemmisülés vágyába. Ilyenkor ki ne ismételné mély meggyőződéssel a költő szavát:

Óh, leányka, ha te nem szeretsz is
Engedd meg, hogy szerethesselek . . .

A szerelemnek e férfiatlan, holdvilágos kora okozza, hogy a *Szerelem gyöngyei* helylyel-közzel kissé édeskések, divatlap-izűek. Fokozza e szirupos hatást a sok «Lányka», «Óh de lányka»-féle kérlelés s az egész sorozatnak az egy alaphang mellett némi monoton jelleget ad az is, hogy az egész cyklus egy mértékben írott. Hogy a költő a valóságtól mily messze száll be a képzelet birodalmába, mennyire «elméletileg» bánik érzésével, azt elárulja, midőn vallomásai közé ily sorokat ékel:

Életem most egyetlen kívánság:
Megnyerhetni lányka szivedet!
Néha mégis csaknem azt óhajtom:
Vajha ne szeretnél engemet.

Azt hiszem, hogy sorsom a tiédde
Összekötni vétek volna tán;
Az enyém oly boldogtalan, oly bús,
A tied oly boldog, oly vidám.

E szavakban több a 22 éves ifjú gondolkodásának galanteriája, mint szívének hevülete. Továbbá: a lányka csillagja a költőnek s senki sem tilthatja meg, hogy ha keblére nem tűzheti is, szemeivel ne kíséresse legalább. (*Szép vidéknek szépséges leánya.*) A nem viszonzott szerelem ijesztő rém, «de kit annyi rém gyötör, szívének könnyű lesz ezt is megszoknia.» (*Megteremtél lelkem új világát.*) Csakugyan, «hónapok multával» megpendítve lantját «nem pazarolja leányra dalait, érzeményeit» s a *Szerelem gyöngyeiben* már-már «végtelen tengerré áradó» viharos érzés csakhamar úgy elül, hogy a költő szívárványos lelke Nagy Zsuzsi csókja édességét «bár rég volt, még most is» érezi. (Elváltan a leánykától.)

S mégis, a *Szerelem gyöngyeit* részben ép e fiatalosság teszi kedvessé előttünk. A költő öntudatlan, boldog nagyzásában egy ábrándot nyújt át «örök» szerelmi füzérül kedvesének s hódolatában, gyöngéd udvarlásában egyéniségének több szeretetreméltó vonása bontakozik ki. A rábeszélés, megejtő hizelgés képeit rózsákként dobálja kedvesére; felcizcomázza mindennel, mi ékes, igéző s a *Szép vidéknek szépséges leánya* a multak távlatában mint valami

tengeren túli kaczer kis hercegnő tűnik föl, ki felé a dalocskák apró csónakokként lebegnek, nyájas szerelmi üdvözléssel. Leleményben is gazdagabb e gyűjtemény a *(Äpnyus-lomboknál*. Csinos gondolatok, melyek ereje néha ódai szárnyalásra kap *(Ha az Isten)*, váltakoznak vonzó ötletekkel s az érzelmek zajtalan hullámmása tompított hangon ér fülünkbe, mint egy Schumann-ábránd. Általában az egész verssorozatot valami szeliden méléző, érzelmes hangulat fonja át; a képek és hasonlatok repkény módjára csókolják körül a becézett «lányka» nevet.

Más a hangulata a Szendrey Júliához írt költeményeknek. Az érzések itt elhagyják a kimért modort s türelmetlenebbül kopogtatnak az imádott szíven. Már a formák változatossága is arra figyelmeztet, hogy a költő nem ér rá egyenruhába kényszeríteni érzelmeit; mindenik a hozzá illő mezben jelenik meg. Az első költemény *(Sz. J. kis-asszony emlékkönyvébe)* még discret, allegorikus fátyolba burkoltan czéloz a «titkos sejtelemre», mely a költőt «napkeletre» vitte. A következő versek a népdal hangján amúgy magyarán kimondják a nagy szót; a költő szinte diadallal ünnepli, hogy újra szeret. A népdalok után a remény és és kétség váltakozó érzése, majd a csalódás *(Álmodtam szépet, gyönyörűt)* bánata ékesszóló elegiákba sirja könyveit s e versek átlátszón mutatják a költő eleven fájdalmát.

Ügy hull reá egy szebb idő emléke
Mint sírhalomra a tépett virág.

De a csüggedés muló. Júlia, «bár a végső pillanatnak hagyá megfejtését a drága, szent titoknak», gondoskodik róla, hogy a költő «újra éljen» s álmodni sem tudjon oly szépet, «mint a milyen szép most előtte az élet». A viszontlátás boldogsága, a válás keserve, a távollét aggodalmi, a szerelem összes kéje és gyötrelme színes panorámában mutatja be az olvasónak a költő belvilágát. S [a mikor «birja végre Juliskáját»: a boldogság mennyei elragadtatásában képzelme heves kitörésekben ontja képeit az ódai fenség magasáról.

Említettük, hogy e változó formák a költő tárgyaihoz simulnak; s valóban, a Juliával fűzött viszony élményei szerelmi lyrájának legbővebb anyagát adták. E nagy ská-

lájú érzéseket mind való események váltják ki: a költő nagy nehézségekkel kiküzdi magának imádottságát; a kalandos élet után családi tűzhely enyhe fogadja; rövid nyugalom után csatába megy s a búcsú perczei mélyen megilletik; a csatában a kis otthon lebeg szeme előtt «folyton nejjére gondol,» (Gyulai) majd fia születésekor visszatér, mind e körülmények gazdagon húrozzák fel lantját s érdekességek nem kis nyomatékot ad a költeményekből kiáramló hatásoknak.

S milyen e szerelem hőfoka az æsthetika mértékénél? Érintettük, hogy a költő érzései mily türelmetlenül, szinte dörömbölve ostromolják a leány szívét. «Csak ne lenne olyan szenvedélyes!» írja Júlia is napjójában. Valóban Petőfi szerelmi lyrájának vezérsajátsága a szenvedély ereje. A legtöbb költőnél higgad valamit az érzelem; az indulat vesz erejéből, míg költeménynyé kristályosodik. Petőfi azon melegében formálja versekké érzéseit s innen van, hogy rajtok izzik a hő, mit szívéből hoztak. Ezért is oly elevenek, frissek, mint a ma nyílt virág; meggyültek könnyvel. élő fájdalommal: ha kifacsarnád a vesszorokat, könnyeznének. S éreztetik az alkalom zamatját is. Péterfy Jenő szerencsés szavát használva: rajtuk van a «psychologiai datum» nyoma, mely elárulja, mily benyomások alatt, mily hangulatban, minő körülmények között keletkeztek.

A lélektani vizsgálatnak szemet szúr az is, hogy a költőre nézve elmúlt az idő, mikor a «ha te nem szeretsz is, csak én szerethesselek» gondolatában kielégülést nyert. A szenvedély viharzó energiájának és igazságának beszédes jelvénye a törekvés, mely a viszonszerelemben ép oly fontos elemét keresi a boldogságnak, mint saját érzelmeiben. «Ha szavaid megfontolom, szeretsz engem, azt gondolom». «Ne alamizsnát, üdvösséget adj!» «Nem merem hinni, hogy szeretsz.» «Szeretsz tehát kedves szép angyalom?» «Mondd hogy engemet szeretsz, És ez a szó életemnek Egy új terem-tője lesz.» Az ilyen sorok a Juliának írt költeményekben gyakoriak s ha a költő most még csak a földi szerelem teljességét kívánja bennök, később, *Szeptember végén* e viszonszerelem sóvárgása a siron túli hűség vágyává mélyül. A költő természetét jellemző szilaj, perzselő szenvedély ez. «fut mint szilaj ló, lelke rája van kötözve s pályája min-

dég sűrűbb rengetegbe vesz». Költőnk érzése általában túl-
 áradó s mégis egészséges indulat. Fa, melynek gyökere az
 érzékiségből szívja nedvét; ágai az erkölcs romlatlan ma-
 gasába nyúlnak; lombzatában «varázsének» zeng, tiszta,
 bűvös hangú, «mely le a sziveknek fenekére s föl az égbe hat».

De csalódnánk, ha csak a szenvedély zajlását hallanók
 ki Petőfinek e költeményeiből. Geniális udvarló módjára meg-
 megváltoztatja a társalgás zengő hangját; kedveskedik
 egy-egy lelkes bókkal, dicséri szerelmese szépségét, a piros
 orczát, piros ajkakat, barna fürtöket, barna szemet. Szép-
 ségénél csak lelkét szereti jobban: «Mennyi lélek, istenem!
 Óh, ha birhatnám e kis lányt, ezt a lelkes kis leányt!...»
 Ő a «nagy világnak legnagyobb gyémántja», Most meg-
 küszik, hogy e szerelme az utolsó, majd szeretetreméltó
 hetykeséggel kérkedik, hogy a szerelem neki «rózsafán kis
 madárfészek, melyben vígan füttyörész...»

S ha feldúlja a fergeget,
 Odább szállok, mást építek.

Itt a világot adja kedves kaczerkodással, ki a «hölgyek-
 től nyert csókokat» számlálgatja; máshelyt «nincsen leány,
 ki lelke röpülését követni bírná» az «ősi vár tündérén»
 kívül. Most ábrándosan emlékezteti kedvesét egy kerti talál-
 kozásra, mikor e naiv szókat ejté: «Ha most itt kövé vál-
 nánk mindaketten»; másutt enyelgő önhittséggel reméli,
 hogy a szép kor felé, mely összehozza őket, Júlia «szép
 szeme is gyakran tekint». Végül azt a vallomást teszi, mely
 Petőfinél a legnagyobb szerelem mértéke s egyben érzelme
 tisztaságának nemes adata:

Szeretek én oly igazán
 Mint engem az édes anyám!

Látható, hogy költőnk a női szív zavarát nem egy
 kulccsal nyitogatja: hol tréfával, hol kesergéssel, hol ékes-
 szólással ostromolja a várat. Szive — «alig fér meg benne
 az indulat» — hamar feltörik s a patakozó érzelmek fölvéve
 a rím, rhythmus szárnyait, mint Amorettek hízelgőn röpd-
 dösik körül Júlia szívét.

«Petőfire házassága rendkívül hatással volt; kielégítve
 szerelméről szőtt álmait, ódáiban és elégiáiban az ifjui lel-
 kesülést férfiasabb, mélyebb érzelmek váltják fel», írja

Gyulai. A koltói szép napok «csendes élet»-e, mikor nincs más gondja, mint «nézni a hajnalt, az alkonyt és felesége mosolyát», valóban alkalmas volt rá, hogy a költő komolyabb szemlélődésekbe merüljön. A boldogság birtokában elégtelen nézi zimankós multja nyomorát, mikor olyan volt, «mint egy vándorló, leveletlen őszi fa». Az itt írt költemények közül hangulatosságával kiválik a *Beszél a fákkal a bús őszi szél . . .* című, melyben a családi idyll csöndje s a költő véres látomása művészi egységbe forr. De néha ép a boldogság tetőpontján érint hűs fuallata a gondolatnak, hogy minden mulandó s így örömeink is. «Elhull a virág, eliramlik az élet», mely csak annyi, mint «futó felhőnek árnya a folyón, mint tükrön a lehellet». A költőt titkos hang szólítja, mint a nagy rómaid: Gondolj márcziusnak idusára! A boldogság ifjú Caesára meghallgatja a bal-sejtelem szavát, költészetünk egyik legbefejezettebb lyrai remekébe önti borulatát, melynek pszichikai hatását fokozza a jóslat teljesülése. A költemény (*Szeptember végén*) szépségét dolgozatunk más helyén érintjük, itt csak a hangulatra mutatunk rá, mely a költő napfényes óráit is gyakorta vonja be felhőpalástjával. Az Arany Jánosnál írt költeményben is érzi, hogy a nem zavart magány öröme csak futó vendég nála, «oda való ő a csatatérre». Majd a jövőből ismét a multba téved, mikor «kifáradt, gyöngült lábával gázolá az országúti sárt». *Egykor és most! . . .* Petőfit a jelen jólétében általában gyakorta kísérte a mult és jövő;

S míg jobbra-balra nézesz
Elloppják hirtelen
A szép virágot, melyet
Eléd tett a jelen.

Ki annyi energiát pazarolt az életcsatában, a boldogság teljes élvezéséhez szükséges energiából is veszített valamit. De azért a «jelen szép virága» is ujólag küldi illatát lelke legmélyéig. Ilyenkor úgy véli, «örök tavasznap mosolyog le rá»: felesége szerelme, mely kikelti benne a «siron-túli élet hitét» is, mikor kedvesével majd mint ágról-ágra a csalógánypár, csillagról-csillagra szállnak . . .

Vagy mint két hattyú
Ringnak szeliden
Az örökkévalóság tengerén.

Megható, mint fogószik bele a költő a boldogságba, midőn az erdői fák alatt emlékezik a két év előtti mosolygó őszi délutánra; «még csak gondolatban élvezte akkor mennyországát».

Maradjunk még itt, légy mellettem . . .
 Hol úgy búsultam egykoron,
 Hagyj engem itt most elmerengnem
 Végetlen boldogságomon!

Éledő emlékek hullnak szívébe (*Ti akáczfák a kertben*) majd ismét a jelen gyönyörűségétől ittasul mélézó lelke (*Három mudár*) s egy ily lelkesült pillanat ihlete adja ajkára a szerelem nagy himnusát (*Minek nevezzelek?*) mely méltó lenne rá, hogy betűi csillagokból varrtan a szerelem apotheozisaként világoľjanak le ifjú szívekbe. —

A szerelemnek nálunk Petőfi a legnagyobb énekese. Szépség, igazság lakik dalaiban. Előmlik rajtok az ifjúság kelleme, édes varázsa; zengni fognak, a meddig magyar szív szerelemtől dobban. Előtte — csak félénk csengettyűszó, mely egyes rétegek számára csilingel; utána — az ő visszhangja. De ő ott áll korában, egyedül, toronymagasan. Hangja a harang mély szava, mely a nagy összességet hívja imára.

Eszünkbe juttatta Catulle Mendes meséjét, melyben valami gonosz tündér kitörölte egy város lakóinak emlékezetéből e szót: «szeretlek». A szerelmesek hiába adtak egymásnak taláľkát rózsaluľasokban: az elvesztett szó boldogtalanná tette őket, nem tudták toľmácsolni érzelmöket. Bús volt a város és sivár benn' az élet. De a tündér egy találkozásnál beleszeretett a költőbe, kinek épen a «szeretlek» szóra volt szüksége készülő versében. Egy önfeledt pillanatban a tündér vallomása az elrabolt szóval ajándékozta meg a költőt; a költő ujjongva fejezte be e szóval versét s a város ifjúsága olvasva a verset, megtalálta hiányzó kincsét s a rózsaluľasok remegő suttoľásaiba újra gyönyörözt dalolt a szerelem szava.

A Kisfaludy Sándor után már-már feledett «szeretlek» szót költészetünkben Petőfi Sándor lantja zendítette meg büvöľőbb erővel. Megédesítette vele ifjúságunk kedvét, csókjait, szerelmét.